

مطالعه چالش‌های مواجهه معلمان دوره ابتدایی با درس پژوهی: مطالعه موردی^۱

A study of elementary school teachers' challenges of encountering with Lesson Study

Z. Emami, A. Khakbaz (Ph.D),

Abstract: The present study aims to investigate the challenges that primary school teachers face regarding the lesson study. To this purpose, qualitative approach and case study were used as the method in this study. In the sampling phase, the mixed variation sampling was applied in two levels. In first level, the study population was all primary schools in Hamedan which included lesson study and maximum variation sampling was used to select the case for this study. The selected case was a primary school in the city margin of Hamedan which included male and female teachers with 2 to 27 years of experiences. In the second level, research population was all the educational staff of that school (n=20) and the sample selected was equal to the population (n=20) through comprehensive sampling. These individuals were studied since the announcement of the festival's lesson study program in the fall of the academic year of 2016-17 to the publication of the results of the festival. The research tool for collecting data were semi-structured interviews with teachers and participatory observation. For data analysis, coding and categorization were used. The results showed that teachers faced three categories of challenges. Challenges before practical engagement were: knowledge in the field of study, motivation to participate in lesson study, the formation of a group and the assignment of duties of members. At the stage of the practical encountering, the challenges were: the choice of the problem for the study course, the implementation of the lesson and the collection of data, the review of teaching. After the practical encountering with lesson study, challenges were: the arbitration of study course plans, the publication of the results of the study course, the holding of the festival of research. In the end, a model was proposed with the purpose of reducing these challenges.

Keywords: lesson study, elementary school teachers, teacher professional development, challenges

زهرا امامی پور^۲، دکتر عظیمه سادات خاکباز^۳،

چکیده: پژوهش حاضر با هدف مطالعه چالش‌های معلمان دوره ابتدایی در مواجهه با درس پژوهی انجام شده است. برای نیل به این هدف، از رویکرد کیفی و روش مطالعه موردی استفاده شد. به این منظور، نمونه‌گیری به روش هدفمند ترکیبی و در دو سطح انجام گرفت. در سطح اول، جامعه همه مدارس ابتدایی شهر همدان بودند که درس پژوهی در آنها انجام می‌شد و نمونه‌گیری به روش تغییرات بیشینه انجام شد تا مورد مطالعه انتخاب گردد. این مورد، یک مدرسه ابتدایی در حاشیه شهر همدان است که ترکیبی از معلمان زن و مرد با سابقه تدریس ۲ تا ۲۷ سال در آن تدریس می‌کنند. در سطح دوم، جامعه همه کادر آموزشی آن مدرسه بودند که تعداد آنان ۲۰ نفر بود و نمونه به شکل سرشماری، برابر با جامعه انتخاب شد. این افراد از زمان ابلاغ دستورالعمل جشنواره درس پژوهی در پاییز سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ تا انتشار نتایج جشنواره، مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختاری و مشاهده مشارکتی بود. به منظور تحلیل داده‌ها از روش کدگذاری و مقوله‌بندی استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که معلمان با سه دسته چالش در مواجهه با درس پژوهی مواجه‌اند. چالش‌های قبل از درگیری عملی عبارتند از: دانش در زمینه درس پژوهی، انگیزه برای شرکت، تشکیل گروه و تعیین وظایف اعضا. چالش‌های حین درگیری عبارتند از: انتخاب مسئله، اجرای درس و جمع‌آوری داده‌ها، نقد و بررسی تدریس. در مرحله بعد از درگیری عملی با درس پژوهی چالش‌ها عبارتند از: داوری طرح‌های درس پژوهی، انتشار نتایج درس پژوهی، برگزاری جشنواره درس پژوهی. در پایان، یک مدل پیشنهادی برای کاهش این چالش‌ها معرفی می‌شود. واژه‌های کلیدی: درس پژوهی، معلمان ابتدایی، بالندگی حرفه‌ای معلمان.

- این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «مطالعه چگونگی مواجهه معلمان دوره ابتدایی با درس پژوهی» است. تاریخ دفاع: ۱۳۹۶/۶/۲۶. تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۴/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۲۴
- کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی، دانشگاه بوعلی سینا. رایانامه: emamipour1388@gmail.com
- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بوعلی سینا (نویسنده مسئول). رایانه: khakbaz@basu.ac.ir

بیان مسئله و پیشینه

بالندگی حرفه‌ای معلمان در هر عصری متفاوت است و ملاک‌های امروزی آن نیز نسبت به گذشته تغییر کرده است. امروزه عنصر حرفه‌ای به فردی اطلاق می‌شود که از طریق کاربرد دانش استاندارد، در موقعیت‌های خاص به حل مسئله یا مشکل پردازد. یکی از راه‌های خلق و افزایش دانش حرفه‌ای، درگیر کردن معلمان در فرآیند «پژوهش معلم محور»^۱ است (مهر محمدی، ۱۳۷۹). الگوهای نوینی که برای بالندگی حرفه‌ای معلمان از طریق فرایند پژوهش معلم محور پیشنهاد شده است و در آموزش و پرورش ایران مورد توجه قرار گرفته است، عبارتند از: اقدام پژوهی^۲، درس پژوهی^۳، روایت پژوهی^۴. سرکارآرانی (۱۳۷۸) در ایران برای اولین بار درس پژوهی را در مقاله‌ای با عنوان «پژوهش مشارکتی در کلاس درس» به پژوهشگران و کارگزاران آموزشی معرفی کرد. درس‌پژوهی، پژوهشی مشارکتی مدرسه محور در بستر کلاس درس است و بر چرخه یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل تبیین مسئله، طراحی، عمل، بازاندیشی و بازبینی یافته‌ها استوار است (سرکارآرانی، ۱۳۹۴).

فرناندز و یوشیدا^۵ (۲۰۰۴) درس پژوهی را به عنوان یک فرآیند حل مسئله گروهی که توسط معلمان در چند مرحله انجام می‌شود، معرفی می‌کنند. مرحله اول به تبیین مسئله‌ای اختصاص دارد که فعالیت گروه درس پژوهی را هدایت خواهد کرد؛ سپس معلمان برای برنامه‌ریزی و طراحی درس تشکیل جلسه می‌دهند. برای تدریس درس، تاریخی معین می‌شود، معلمان گروه هر کدام نقشی را بر عهده می‌گیرند و زمینه‌های لازم برای اجرای موفق درس در شرایط واقعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. گاهی به منظور تجزیه و تحلیل درس و بحث درباره آن در زمان دیگر، فیلمبرداری می‌شود. مرحله بعد، شرکت در جلسه بازنگری است که در آن معمولاً معلمان گروه درس

-
1. Teacher-centered research
  2. Action Research
  3. Lesson Study
  4. Narrative Study
  5. Fernandez & Yoshida

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

پژوهی با توجه به مشاهدات و بازخوردها در درس تجدید نظر می‌کنند. زمانی که طرح درس تجدید نظر شده آماده شد، درس در کلاسی متفاوت تدریس می‌شود. در پایان، درس پژوهشی که معلم‌ها به روی آن بحث کرده‌اند و خلاصه همه جلسات در یک کتابچه جمع‌آوری و در کتابخانه دفتر مدرسه نگهداری می‌شود. بعضی اوقات، جلساتی تحت عنوان بازدید عمومی^۱ برگزار می‌گردد که در آن از معلمان سایر مدارس دعوت می‌شود تا نتیجه درس پژوهی مدرسه درگیر آن را ببینند. در پایان تدریس نیز یک کنفرانس تدریسی برگزار می‌شود که در آن تدریس انجام گرفته مورد نقد قرار می‌گیرد (فرناندز و یوشیدا، ۲۰۰۴).

درس پژوهی، یک فرایند در تدریس است که توسط استیگلر و هیبرت^۲ در سال ۱۹۹۹ به جهان معرفی شد و تا قبل از آن شناخته نشده بود. از آن به بعد، کشورهای مختلفی به کاربرد آن در فرهنگ آموزشی خود پرداختند. در ایران نیز بیش از ده سال از اجرای آن می‌گذرد. همچنین پژوهش‌های بسیاری در مورد درس پژوهی صورت گرفته است که که همگی اثر مثبت آن را در توسعه حرفه‌ای معلمان آشکار کردند (به طور مثال ببینید: خاکباز، ۱۳۸۷؛ حوریزاد، ۱۳۸۹؛ حبیب‌زاده، ۱۳۹۳؛ کرمی و معروفی، ۱۳۹۴؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛ عرفانی و همکاران، ۱۳۹۶؛ نامداری پژومان و همکاران، ۱۳۹۶ و قنبری، ۱۳۹۷)؛ اما از سوی دیگر، از آنجا که درس پژوهی الگویی فرهنگی در آموزش ژاپن بوده است و سعی شده تا از آن در آموزش و پرورش ایران بهره گرفته شود، چالش‌های اجرای آن گریزناپذیر خواهد بود. ادبیات پژوهش هم نشان دهنده آن است که به کارگیری درس پژوهی موجب چالش‌های متعددی در سراسر دنیا شده است. برخی از این چالش‌ها به مقاومت در برابر به کارگیری آن با بهانه‌هایی نظیر زمان ناکافی معلمان، بودجه و تجهیزات ناکافی و برخی اوقات دانش ناکافی در مورد درس پژوهی باز می‌گردد (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴). بعضی اوقات، حتی معلمانی که درگیر با درس پژوهی هم می‌شوند و از مقاومت دست برمی‌دارند، در مراحل مختلف آن، نظیر یافتن

-
1. Open House
  2. Stigler & Hiebert

مسأله، مشاهده کلاس، تدریس و یا نقد و ارزیابی دچار چالش‌هایی می‌شوند (لوئیس، ۲۰۰۲ و لوئیس، ۲۰۰۶). در مواردی نیز در هنگام انتشار و پی‌گیری نتایج درس پژوهی، واقعیت عمل در اختیار معلمان دیگر قرار نمی‌گیرد (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴). به عبارت دیگر، ظاهر ساده درس پژوهی ممکن است پیچیدگی‌های ضمنی آن را پنهان سازد که این چالش‌ها در هنگام درگیری عملی خود را آشکار می‌کنند (ریچاردسون، ۲۰۰۴). بنابراین جای خالی پژوهشی که چالش‌های مواجهه معلمان ایرانی با درس پژوهی برگرفته از فرهنگ ژاپنی را شناسایی کند در بین پژوهش‌های موجود در کشور در حوزه درس‌پژوهی محسوس است. چنین پژوهشی می‌تواند به بهبود فرایند درس پژوهی در ایران و بومی‌سازی آن کمک کند. از این رو، مسئله اصلی این پژوهش آن است که معلمان دوره ابتدایی در مواجهه عملی با درس‌پژوهی چه چالش‌هایی را تجربه می‌کنند؟

چالش‌های درس پژوهی را بر اساس ادبیات موجود، می‌توان به سه دسته تقسیم بندی کرد:

الف. چالش‌های راه‌اندازی درس پژوهی: برخی بر این باورند که از آنجا که درس پژوهی از فرهنگ آموزشی ژاپن برآمده است، در فرهنگ آموزشی دیگری قابل اجرا نیست (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴). برخی معلمان دانش کافی برای راه‌اندازی درس پژوهی ندارند (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴؛ سرکارآرانی، ۲۰۰۶؛ خاکباز، ۱۳۸۶؛ بختیاری و مصدقی، ۱۳۹۴؛ محمدجانی و محمدجانی، ۱۳۹۴؛ سلیمانی و احمدی، ۱۳۹۶). دانش ناکافی خود به سه دسته تقسیم می‌شود:

۱. دانش در خصوص ماهیت درس پژوهی: عدم شناخت واقعی و درک از درس پژوهی، منجر به تصورات سطحی از آن و بدفهمی می‌شود. برخی از آن‌ها عبارت است از: تصور اشتباه نسبت به زودبازدهی درس پژوهی در بهبود یادگیری دانش‌آموزان (لوئیس، پری و موراتا، ۲۰۰۶) و نیز

-
1. Richardson
  2. Chokshi, S. & Fernandez
  3. Lewis, Perry, & Murata

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

زودبازدهی در متخصص شدن معلمان (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴)، تصور نادرست یکسان انگاشتن درس‌پژوهی با جریان‌های دیگر، مثل تدریس خُرد^۱ (ایویان، ۱۳۸۵) و یا تولید طرح درس (لوئیس و هارد^۲، ۲۰۱۱؛ خاکباز، ۱۳۸۶)، یکسان گرفتن درس‌پژوهی با پژوهش‌های دانشگاهی که هر کس آن را به کار بگیرد مشکلی در عمل حل خواهد شد (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴ و لوئیس و هارد، ۲۰۱۱) و تصور اشتباه بر آن که درس‌پژوهی بر معلم و به ویژه انتقاد از کار او متمرکز است و فراموشی یادگیری دانش‌آموزان (سرکارآرانی و ماتوبا، ۲۰۰۶).

۲. دانش محتوایی: دانش محتوایی غنی، پایه‌ای است برای یک گفتگوی عمیق برای عمل و منجر می‌شود تا درس‌پژوهی موثرتر انجام شود. نبود دانش محتوایی نباید منجر به انجام نشدن درس‌پژوهی شود (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴).

۳. دانش پداگوژی: برخی اوقات آن‌طور که یولند و موسفولد^۳ (۲۰۱۵) بیان می‌کنند ممکن است دانش پداگوژی مناسبی در اختیار معلمان نباشد که مانع از راه‌اندازی درس‌پژوهی است.

مسئله یافتن زمان از سوی پژوهشگران مختلف در کشورهای مختلف گزارش شده است (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴؛ سرکارآرانی، ۲۰۰۶؛ خاکباز، ۱۳۸۶؛ سرکار آرانی، ۱۳۹۴). لی^۴ (۲۰۰۷) می‌گوید معلمان باید در اوقات فراغت خود در جلسات شرکت کنند، درس را برنامه‌ریزی و مشاهده کنند و لذا از شرکت در آن اجتناب می‌کنند. عوامل فردی مانند عدم تعهد معلمان و شخصیت آن‌ها، مانند نداشتن روحیه مشارکت (سرکارآرانی، ۲۰۰۶ و سرکارآرانی، ۱۳۹۴) و یا عدم تمایل و حس نیاز معلمان به

-
1. Micro Teaching
  2. Hurd
  3. Bjuland & Mosvold
  4. Lee

یادگیری (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴؛ سرکارآرانی، ۲۰۰۶) نیز مانع از راه‌اندازی درس‌پژوهی است.

ب. چالش‌های اجرای درس پژوهی: یکی از مسائل اساسی در درس‌پژوهی، انتخاب مسئله‌ای است که کار با آن شروع می‌شود. لوئیس (۲۰۰۲) و چاکشی و فرناند (۲۰۰۴) بر این تأکید دارند که معلمان فقط تعدادی از موضوعات درسی، مانند ریاضیات و علوم را برای درس‌پژوهی، مهم تلقی می‌کنند. یولند و موسفولد (۲۰۱۵) معتقدند معلمان به دنبال سوال‌های پژوهشی نیستند، بلکه فقط موضوعی را انتخاب می‌کنند که قابلیت بحث داشته باشد. لوئیس و هارد (۲۰۱۱) نیز بر این امر تأکید دارند که درس‌پژوهی ممکن است به دلیل کم‌رنگ بودن مسأله انتخابی و یا از بین رفتن مسأله در هنگام اجرای نسخه اصلاح شده، تبدیل به یک نمایش شود.

یکی دیگر از مشکلات دیگر در اجرای درس پژوهی که توسط یولند و موسفولد (۲۰۱۵) گزارش شده است عدم تمرکز معلمان بر مشاهدات فردی یادگیرندگان و صرفاً توجه به کل کلاس است. از سوی دیگر، لوئیس (۲۰۰۲) نیز معتقد است در آمریکا، این مشاهدات حتی از دانش‌آموز به سمت معلم رفته است. از نظر وی، گاه آنقدر این مشاهدات غیرجدی گرفته می‌شود که ضبط ویدئویی که فقط ابزاری برای معلمان ژاپنی است، در آمریکا کاملاً جایگزین حضور رو در رو می‌شود. چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) یکی دیگر از چالش‌های اجرای درس پژوهی را این مسئله می‌دانند که برخی گمان می‌کنند که صرفاً با پیروی از فعالیت‌هایی که ژاپنی‌ها انجام می‌دهند، بهبود حاصل می‌شود. باید توجه کرد که درس‌پژوهی مثل یک نقشه است، یک ابزار برای بهبود است نه هدف آن. آن‌ها همچنین گزارش می‌کنند که معلمان آمریکایی مخالف انتقاد از یکدیگر هستند. هنگام به اشتراک گذاشتن نظرات خود در مورد مشاهده کلاس و طرح درس، به دلیل حفظ ادب، بازخوردی سطحی به جای انتقاد سازنده ارائه می‌دهند. معلمان گمان می‌کنند به طور طبیعی درس‌پژوهی منجر به یک گفتگوی غنی در مورد عمل می‌شود که نادرست است.

گاهی نیز مسائل سازمانی، مدیریتی و امکانات، چالش اجرای درس پژوهی است. عدم آزادی عمل معلمان در فرآیندهای آموزشی (سرکارآرانی، ۲۰۰۶)، ساختار سازمانی متمرکز (سلیمانی و احمدی، ۱۳۹۶)، ناآشنایی مدیران با فواید درس پژوهی و نحوه اجرای آن و عدم

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

نگرش مثبت آنان به درس پژوهی (محمدجانی و محمدجانی، ۱۳۹۴) موجب دشوار شدن اجرای درس پژوهی می‌شود. گاهی مدیران مانع از اجرای درس پژوهی و حضور معلمان در کلاس یکدیگر می‌شوند (خاکباز، ۱۳۸۶). از سوی دیگر، گاهی فشار از سوی مدیران، موجب اجبار در شرکت در درس پژوهی می‌شود (لی، ۲۰۰۷). عدم وجود امکانات کافی، شامل عدم تخصیص بودجه و مشکلات در فناوری و فرآیندهای داخلی سازمان و نیز در دسترس نبودن منابع لازم برای معلمان، مانع اجرای درس پژوهی است (محمدجانی و محمد جانی، ۱۳۹۴ و سلیمانی و احمدی، ۱۳۹۶).

فرهنگ حرفه‌ای نیز یکی از مواردی است که سرکارآرانی (۱۳۹۴) بر آن تأکید دارد. وی معتقد است فرهنگ درس پژوهی از طریق فراهم کردن فرصت مشارکت در فرآیند تصمیم سازی در مدرسه، تغییر نگرش کارگزاران آموزشی نسبت به راه‌های بهبود کیفیت تدریس، آزادی عمل بیشتر برای معلمان، تأکید بر بهبود توانایی‌های فردی، کاهش شکاف موجود بین عمل و نظریه‌های تربیتی و کاهش رقابت شدید برای ورود به دانشگاه‌های معتبر براساس انتظارات والدین بر معلمان و مدرسه، بازکردن در کلاس با همکاری معلم و مدیر برای بهبود عمل و تأکید بر معلمی به جای نقد معلم در جلسات بازاندیشی درس پژوهی توسعه می‌یابد. خاکباز (۱۳۸۶) نیز فرهنگ حاکم بر ارزشیابی، چه از آموخته‌های دانش‌آموز و چه از کار معلم را جزو این چالش‌ها برشمرده است. او معتقد است نمره‌محوری و ارزشیابی معلمان بر اساس نمرات دانش‌آموزان مانع از شرکت معلمان در کار پر دردرس و دیربازدهی چون درس پژوهی می‌شود.

ج. چالش‌های پیگیری درس پژوهی: بعد از درگیری با فرآیند درس پژوهی، غالباً تصور می‌شود که درس پژوهی باعث یادگیری شده است و اعضای گروه به حالت ثابت خواهند رسید، که این خود، موجب منحرف شدن از ادامه راه خواهد شد (چاکشی و فرناندز، ۲۰۰۴). چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) معتقدند برای پیگیری و توسعه دانش حرفه‌ای تولید شده، گروه‌های درس پژوهی باید با هم در ارتباط باشند. باید توجه داشت که هدف از درس پژوهی ایجاد بهترین گروه نیست، آن‌چه باعث تولید دانش حرفه‌ای می‌شود، مشارکت در ایده‌هاست. در چنین شرایطی است که لزوم وجود ناظران بیرونی مشخص می‌شود. در ژاپن معلمان برای درس پژوهی به خارج از مدرسه

یا منطقه خود سفر می‌کنند، به این ترتیب ویژگی‌های موثر درس‌پژوهی مانند: استراتژی‌های جدید برای جمع‌آوری، به اشتراک گذاشتن داده‌ها و سازماندهی بحث‌های پس از درس گسترش می‌یابد (لوئیس، ۲۰۰۶).

در ایران، به اشتراک گذاری یافته‌ها از طریق جشنواره درس پژوهی انجام می‌شود. اما بصیری، ملکی و چنانی (۱۳۹۵) معتقدند بخش زیادی از چالش‌های درس‌پژوهی در ایران به دلیل جشنواره‌ای برگزار شدن آن است. آن‌ها معتقدند با جشنواره‌ای شدن، درس پژوهی از وسیله به هدف تبدیل شده و بسیار مصنوعی انجام می‌شود. گزارش‌های درس پژوهی پر از مطالب اضافی است و هزینه‌ی مادی و زمانی بیش از حد متعارف در آن صرف می‌شود. محمد جانی و محمد جانی (۱۳۹۴) نیز معتقدند ناآگاهی از ملاک‌های ارزشیابی و عدم ارائه بازخورد مناسب نسبت به گزارش‌های درس پژوهی از چالش‌های ارزشیابی درس‌پژوهی محسوب می‌شود.

روش پژوهش

در پژوهش حاضر نیز چون قصد پژوهشگران این بود که تجربه واقعی معلمان دوره ابتدایی را در درس‌پژوهی مورد مطالعه قرار دهند، به رویکرد کیفی روی آورده و از روش مطالعه موردی استفاده شد. به این منظور، نمونه‌گیری به روش هدفمند ترکیبی^۱ و در دو سطح انجام گرفت. در سطح اول، جامعه همه مدارس ابتدایی شهر همدان بودند که درس پژوهی در آن‌ها انجام می‌شد و نمونه‌گیری به روش تغییرات بیشینه^۲ انجام شد تا مورد مطالعه انتخاب گردد.

مورد مطالعاتی پژوهش یک مدرسه ابتدایی در حاشیه شهر همدان است. دانش‌آموزان این مدرسه همگی پسر هستند. دانش‌آموزان از پایه اول ابتدایی تا پایه ششم در این مدرسه مشغول تحصیل هستند. تعداد کل کادر آموزشی مدرسه ۲۰ نفر است که به تفکیک ۹ نفر خانم و ۱۱ نفر آقا می‌باشند. همکاران خانم و آقا در یک شیفت کاری با هم همکار هستند. همچنین این افراد، با سابقه تدریس ۲ تا ۲۷ سال

-
- 1 . Mixed Purposeful Sampling
  - 2 . Maximum Variation Sampling

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

متفاوت‌اند. علاوه بر این برخی از آنان قبلاً در درس پژوهی شرکت داشته‌اند و برخی نداشته‌اند که این مسائل موجب شد دامنه وسیعی از اختلافات به صورت هدفمند در مورد مطالعه وجود داشته باشد.

در سطح دوم، جامعه همه کادر مدرسه، متشکل از معلمان و مدیر و معاونان بودند که تعداد آنان ۲۰ نفر بود و نمونه به شکل سرشماری و یا نمونه‌گیری جامع، برابر با جامعه انتخاب شد. مشخصات این افراد در جدول شماره ۱ آمده است. این معلمان از زمان ابلاغ دستورالعمل جشنواره درس پژوهی در پاییز سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ تا انتشار نتایج جشنواره، مورد مطالعه قرار گرفتند.

---

1 . Comprehensive Sampling

جدول ۱- مشخصات مشارکت کنندگان در پژوهش

تعداد ساعات تدریس در یک هفته	سابقه شرکت در درس پژوهی	سمت	مدرک تحصیلی	سابقه تدریس
۲۴	۴ سال	آموزگار	لیسانس علوم تربیتی	۱۵
۲۴	۳ سال	آموزگار	لیسانس آموزش ابتدایی	۱۴
۲۴	۳ سال	آموزگار	لیسانس علوم تربیتی	۱۳
۳۶	۴ سال	مدیر	دکترای روانشناسی بالینی	۲۷
۲۴	۸ سال	آموزگار	کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی	۱۶
۱۳	۲ سال	آموزگار	فوق دیپلم	۱۴
۱۴	۴ سال	آموزگار	لیسانس آموزش ابتدایی	۱۴
۱۳	۳ سال	آموزگار	لیسانس آموزش ابتدایی	۱۳
۲۴	ندارد	آموزگار	فوق لیسانس ریاضی	۲
۲۴	ندارد	آموزگار	لیسانس آموزش ابتدایی	۲
۲۴	۲ سال	آموزگار	لیسانس علوم تربیتی	۱۳
۲۴	۱ سال	آموزگار	فوق دیپلم	۲۷
۲۴	۳ سال	آموزگار	فوق دیپلم	۱۶
۲۴	۲ سال	آموزگار	فوق دیپلم	۱۴
۳۶	۲ سال	معاون	لیسانس آموزش ابتدایی	۱۴
۳۶	۳ سال	معاون	لیسانس آموزش ابتدایی	۱۳
۲۴	ندارد	آموزگار	فوق دیپلم	۱۰
۲۴	ندارد	آموزگار	لیسانس	۳
۲۴	ندارد	آموزگار	لیسانس	۵

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

داده‌های این پژوهش به شرح زیر جمع‌آوری شدند:

۱. مصاحبه: در این پژوهش از روش مصاحبه به عنوان اصلی‌ترین ابزار جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. سؤالات مصاحبه در پیوست این مقاله ضمیمه شده است.

۲. مشاهده مشارکتی: از آن‌جا که شیوه پژوهش، مطالعه موردی است، یکی از ابزارهای جدا نشدنی، مشاهده مشارکتی محسوب می‌شود. مشاهده مشارکتی همان‌طور که از نام آن بر می‌آید، ایجاب می‌کند که پژوهشگر در جامعه مورد پژوهش، مشارکت داشته نماید. مشارکت پژوهشگر در مکان یا جامعه پژوهش، این امکان را به وجود می‌آورد تا وی واقعیت را ببیند، بشنود و تجربه کند. حین درس‌پژوهی از طریق مشاهده مشارکتی اطلاعات از گروه درس‌پژوهی جمع‌آوری شد.

برای تحلیل داده‌های حاصل از ابزار، ابتدا همگی به متن تبدیل شدند و سپس از طریق کدگذاری و مقوله‌بندی، دسته‌بندی شدند و ارتباط بین مقوله‌ها مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های به دست آمده در سه مرحله قبل از درگیری عملی با درس‌پژوهی، حین درگیری عمل و بعد از آن عرضه می‌شوند.

چالش‌های قبل از درگیری عملی با درس پژوهی

۱. دانش معلمان در زمینه درس پژوهی: تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که نحوه آشنایی معلمان با درس پژوهی، بیشتر از طریق بخشنامه و توضیحات مدیر است که مدیران هم معمولاً خودشان تجربه عملی درس پژوهی را ندارند؛ لذا اکثر معلمان فقط رویه ظاهری درس پژوهی را به طور ناقص از منابع موجود دریافت می‌کنند و بعد در حین تجربه با درس پژوهی آشنا می‌شوند. در حقیقت، معلمان از قبل درگیری با درس پژوهی، دانش نظری مناسب در این حوزه را ندارند. آن‌ها اغلب تعریف صحیحی از

درس‌پژوهی نداشتند و آن را خوب تدریس کردن و یا تدریس گام به گام معرفی می‌کردند و به صراحت اشاره داشتند که تمرکز درس‌پژوهی بر معلم است. عدم وجود مطالب نظری در خصوص درس‌پژوهی و حتی عدم تمایل برای کسب اطلاع در خصوص آن بین معلمان مشاهده شد.

در این خصوص، معلم شماره ۶ گفت: «ما اصلاً اولش نمی‌دونستیم درس‌پژوهی چی هست!! خودم از طریق اینترنت اطلاعاتی را به دست آوردم که گفته بودن باید اول درسی را مشخص کنیم، مشککش را مشخص کنیم و علت مشکل چی هست، کم کم متوجه شدیم درس‌پژوهی چی هست». همین‌طور معلم شماره ۳ گفت: «اولش برای من جا نیفتاده بود و اصلاً اطلاعات نداشتیم، به مرور زمان اطلاعات به دست آوردم».

۲. **انگیزه شرکت در درس‌پژوهی:** انگیزه شرکت بیشتر معلمان در درس‌پژوهی کسب رتبه و امتیاز است. تعداد اندکی از معلمان به جهت کسب تجربه در درس‌پژوهی شرکت می‌کنند حتی بعضی از معلمان به اجبار مدیر مدرسه در درس‌پژوهی شرکت می‌کنند. معلم شماره ۱ اظهار داشت که: «معلمان به خاطر رتبه و تأثیری که در امتیاز و ارزشیابی دارد در درس‌پژوهی مشارکت دارند. خیلی پیش می‌آید کم معلمان به خاطر افزایش اطلاعات در ساعات غیر موظفی خود در درس‌پژوهی مشارکت کنند». معلم شماره ۵ گفت: «به نظر من به خاطر کسب تجربه در درس‌پژوهی شرکت کردم وگرنه چیز خاصی ندارد».

۳. **تشکیل گروه و تعیین وظایف برای درس‌پژوهی:** تعیین وظایف و نقش‌ها در درس‌پژوهی با توجه به توانایی‌های افراد و یا طبق خواست فردی که مدیر گروه است، تعیین می‌گردد. در این میان، افراد غیر فعال مانند مدیر و معاون و سمت‌های اداری طبق شیوه‌نامه درس‌پژوهی در گروه‌ها عضو می‌شوند که موجب نارضایتی افراد فعال گروه می‌گردد. وظایف افراد به طور مستقل و معمولاً منفک انجام می‌شود و اعضاء در انجام وظایف با یکدیگر مشارکتی ندارند. بعضی از نقش‌ها در گروه پررنگ‌تر است، مثل نقش مجری که بیشتر فعالیت‌های درس‌پژوهی را انجام می‌دهد. همه افراد مشارکت یکسانی ندارند به علت این که معلمان در یک گروه با یکدیگر هم پایه

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

نیستند. در حقیقت، معلمان به دنبال حل مسئله تشکیل گروه نمی‌دهند، بلکه برای اجرای شیوه‌نامه درس پژوهی تشکیل گروه می‌دهند. معلم شماره ۵ در این باره معتقد است که: «یکی نوشتنیش خوبه مطالب و می‌نویسه. یکی برای مجری خوبه. یکی برای فیلمبرداری. اجباری نیست معلم خودش می‌دونه در چی مهارت داره».

چالش‌های حین درگیری عملی با درس پژوهی

۱. انتخاب مسئله برای درس پژوهی: همه اعضا در تعیین مسئله برای درس پژوهی مشارکت ندارند و مسئله توسط یک یا دو نفر از اعضا تعیین می‌گردد. بیشتر گروه‌های درس پژوهی، مسئله چالش برانگیز را بیشتر از درس ریاضی انتخاب می‌کنند و به دروس دیگر کمتر توجه دارند. حتی مسئله‌ها گاهی هم بر اساس طرح‌های برتر سال گذشته انتخاب می‌شوند و همان‌ها تکرار می‌شوند.

معلم شماره ۸، مدرس و داور درس پژوهی بیان کرد که: «در اکثر پژوهش‌ها من دقت کردم، معلمان به خوبی نمی‌توانند مسئله را بیان کنند. متأسفانه موضوعی را انتخاب می‌کنند که یا دیگران پیشنهاد کردند یا مورد علاقه معلمان است. موضوع را علمی و تکنیکی انتخاب نکردند، نمی‌توانند یک بیان مسئله خوب بنویسند، ولی درستش این است که مسئله گنگ باشه، سخت باشه. مسئله روشن نیازی به پرداختن نداره. موضوعی که انتخاب میشه دانش‌آموز و معلم در آن مشکل داشته باشه، مسئله چالش برانگیز باشه».

۲. اجرای درس و جمع آوری داده‌ها: تعداد زیادی از معلمان شرکت کننده در پژوهش (معلمان شماره‌های ۱۴، ۹، ۱، ۲، ۳، ۴، ۵ و ۷) بیان می‌کردند که بیشتر کارهای درس پژوهی را در ساعات غیر موظفی انجام می‌دهند. این مسئله دو دیدگاه متفاوت ایجاد کرد:

دیدگاه اول: عده‌ای از معلمان از اینکه در ساعات غیرموظفی درس پژوهی انجام شود، احساس رضایت داشتند به دلیل اینکه معلم در ساعات موظفی خود باید به دانش‌آموزان

کلاس خود رسیدگی کنند و دانش‌آموزان از درس‌های خود عقب نمی‌افتند. در مدرسه بی‌نظمی ایجاد نمی‌گردد، چون در زمان تدریس باید همه‌ی اعضاء در کلاس حضور داشته باشند و دانش‌آموزان کلاس‌های خود را در حیات مدرسه رها کنند که باعث می‌شود آموزش به تأخیر بیفتد. این نکته جای تأمل دارد که اجرای درس پژوهی، مانع روال طبیعی مدرسه می‌شود.

دیدگاه دوم: عده‌ای از معلمان هم از انجام درس پژوهی در ساعات غیرموظفی احساس نارضایتی داشتند. چون معتقد بودند ساعت غیرموظفی را باید صرف خانواده و کارهای شخصی خود کنند و دوست ندارند به خاطر درس پژوهی روزهای تعطیل خود را در مدرسه بگذرانند. بنابراین موافق بودند که درس پژوهی در ساعات موظفی انجام شود.

معلم شماره ۷ ابراز داشت که: «ما بعد از ظهرها یا پنج شنبه‌ها می‌آمدم. چون برای بچه‌ها مشکل ایجاد می‌شد بعد از ظهر مجبور می‌شدیم بیاییم. مهمه و شلوغی بچه‌ها باعث شد بعد از ظهر بیاییم. زمان استراحت بود، من که راضی نبودم مجبور بودیم پیام، اما چون زحمت کشیده بودم باید می‌آمدم تا تموم بشه».

علاوه بر آن، معلمان در تدوین طرح درس، جمع‌آوری اطلاعات و تنظیم گزارش پایانی نظر مشترکی ندارند، از بین اعضای پنج یا شش نفری یک یا دو نفر فعال هستند و بقیه غیر فعال. معلم شماره ۵ در این باره ابراز داشت که: «طرح‌درس رو بیشتر نفری که ماهر است می‌نویسد. بقیه نظری نمی‌دهند. بعضی از همکارها اصلاً طرح‌درس و ندیدن که نظر بدهند».

نکته دیگر آن‌که تدریس تصنعی است، همه‌ی دانش‌آموزان در تدریس درس پژوهی شرکت ندارند. تدریس معمولاً بر روی جمعی از دانش‌آموزان انجام می‌شود که انتخاب شده‌اند. حتی مشاهدات نگارنده نشان می‌دهد که به دانش‌آموز گفته می‌شود که «وقتی معلم این رو درس داد، تو این سؤال را بپرس». به خصوص از آنجا که بخشنامه از معلمان خواسته است تا در یک جلسه فیلمبرداری کنند و آن فیلم معیار قضاوت است، معلم و دانش‌آموزان مانند بازیگرانی که نقش‌های خود را قبلاً تمرین کرده‌اند، روی

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

صحنه حاضر می‌شوند. حتی مدت زمان خاص ضبط فیلم سبب می‌شود معلم مجری تمام حواسش به زمان فیلمبرداری باشد تا یک دقیقه هم جابجا نشود.

همچنین مشاهدات پژوهشگر اول نشان می‌دهد که از آنجا که طبق بخشنامه درس پژوهی، تدریس اول و دوم باید تفاوتی داشته باشد و در تدریس دوم بهبودی اتفاق افتد، معلمان سعی می‌کنند به طور مثال تکنولوژی، مثل استفاده از ویدیو پروژکتور، را در تدریس دوم وارد کنند و حال آن‌که از قبل هم می‌دانند که قرار است این مسئله در تدریس دوم اتفاق بیفتد.

۳. نقد و بررسی تدریس: در نقد و بررسی تدریس از افراد غیرمتخصص دعوت به عمل می‌آورند، مانند کادر اداره که البته فقط برای درج عکس در گزارش نهایی است که نشان دهند مدعو بیرونی در جلسات نقد حضور داشته است. همه اعضای گروه در نقد و بررسی تدریس مشارکت ندارند و برخی کاملاً ساکت هستند. از معلمان مدارس دیگر جهت نقد و بررسی تدریس و هم اندیشی استفاده نمی‌گردد. معلم شماره ۷ در این باره گفت: «همه اعضا نظر نمی‌دهند. فقط چند نفر فعالیت دارند ولی بقیه فعالیتی ندارند».

چالش‌های بعد از درگیری عملی با درس پژوهی شامل

۱. داوری طرح‌های درس پژوهی: بعضی از داوران درس پژوهی، تجربه انجام درس پژوهی را نداشته‌اند ولی در مورد معلمان قضاوت می‌کنند. معلمان از امتیازاتی که داوران به طرح‌های آن‌ها می‌دهند، بی‌اطلاع هستند. معیارهای داوری درس پژوهی از نظر معلمان زمان تدریس، استفاده از فناوری، داشتن دست‌سازه و استفاده از روش‌های جدید تدریس است و هیچ تمرکزی بر یادگیری واقعی دانش‌آموزان ندارند. داوران بازخورد مناسب را به گروه‌های درس پژوهی ارائه نمی‌دهند.

معلم شماره ۲ ابراز داشت که: «نه زیاد اطلاع نداریم. فقط به ما می‌گویند افراد خاص داور شده‌اند. خیلی دوست داریم داورها را بشناسیم، که آیا داورها خودشان از

درس‌پژوهی اطلاعاتی دارند؟ وقتی داوری از درس‌پژوهی سررشته داشته باشد قطعاً بهتر می‌تواند تو امتیازدهی ما موثر باشد».

۲. انتشار نتایج درس پژوهی: معلمان برای انجام درس‌پژوهی وقت و هزینه بسیاری صرف می‌کنند اما طرح‌های و فیلم‌های درس‌پژوهی منتشر نمی‌شود و همه طرح‌ها در دسترس معلمان قرار نمی‌گیرد.

معلم شماره ۷ بر این نظر است که: «به نظر من درس‌پژوهی فایده چندانی ندارد، کاربردی نیست. من اصلاً فیلم همکارهام و ندیدم که چی تدریس کردند. درس‌پژوهی تعریفش این است که می‌خواهیم مشکلات چالش برانگیز همکارا و دانش‌آموزان را ببینیم، در حالی که فیلم‌ها رو به سایر معلمان نشان نمی‌دهیم اینها برای حل مشکل است در آموزش و پرورش اداره طرح‌ها رو به کسی نمی‌دهند. وقتی نه فیلم درس‌پژوهی و نه طرح‌های درس‌پژوهی رو انتشار نمی‌دهند عملاً کار بی ثمری انجام دادیم».

۳. برگزاری جشنواره درس‌پژوهی: معلمان با برگزاری جشنواره به شیوه کنونی موافق نیستند زیرا طرح‌هایی که برای جشنواره انتخاب می‌شوند خیلی محدود است، از همه گروه‌های شرکت کننده تقدیر به عمل نمی‌آید.

معلم شماره ۸ داور درس‌پژوهی معتقد است که: «بزرگترین چالش‌های ما خدا شاهده همین! فقط نگاه جشنواره‌ایه!!! اصلاً من پیشنهاد می‌کنم درس‌پژوهی در ایران تبدیل به یک برنامه رسمی بشه، برای توانمندسازی معلمان، قرار نیست کسی در جشنواره مدال بگیرد، هدف جشنواره به اشتراک گذاشتن تجربیات است. متأسفانه کسی تجربیات خود را در اختیار دیگران قرار نمی‌دهد. خیلی کم کسی به تجربیات دیگران رجوع می‌کند».

مشاهدات پژوهشگر هم نشان می‌دهد که معلمان از نحوه برگزاری جشنواره رضایتی ندارند و خواهان تغییراتی اساسی در روند جشنواره درس‌پژوهی هستند.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

هدف کلی این پژوهش مطالعه چالش‌هایی بود که معلمان ابتدایی هنگام درگیری با درس پژوهی مواجهند و این چالش‌ها در سه مرحله قبل از درگیری عملی درس پژوهی، حین و بعد از آن شناسایی شده است. نتایج نشان می‌دهد که قبل از درگیری عملی با درس پژوهی، معلمان با چالش‌های دانش در خصوص درس پژوهی، انگیزش و تشکیل گروه مواجه هستند. چالش دانش در خصوص درس پژوهی در پژوهش چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) در آمریکا نیز گزارش شده است. همچنین سرکارآرانی (۱۳۹۴) و محمدجانی و محمدجانی (۱۳۹۴) نیز بر این امر تأکید می‌کنند. فهم ناقص از درس پژوهی موجب تنزل آن به یک رویه شده است و این امر آغازی است برای سایر چالش‌ها در اجرایی کردن این مهم. معلمان اکنون می‌دانند درس پژوهی یعنی گروهی معلمان که طرح درسی می‌ریزند و چند بار آن را اجرا می‌کنند و فیلمبرداری انجام می‌دهند و گزارشی می‌نویسند. به عبارت دیگر اینکه ظواهر درس پژوهی که قابل ارزیابی بیرونی است، برای آنان مسلم شده است اما در تثبیت باطن آن که حل مسئله یادگیری از طریق تشریک مساعی است، مغفول واقع شده است. این امر شاید به آن جهت باشد که در ایران، درس پژوهی با جشنواره و امتیاز و معیار ارزیابی آغاز شد. به همین دلیل جزیی از فرهنگ معلمی ما نشده است. در خصوص انگیزش نیز شاید به سبب همین که طعم واقعی حل مسئله یادگیری توسط ظواهر درس پژوهی هرگز کسب نشده است، معلمان انگیزش کافی ندارند. چنانکه سرکارآرانی (۱۳۹۴) نیز معتقد است فرصت مشارکت و آزادی عمل بیشتری برای معلمان نیاز است و محمدجانی و محمدجانی (۱۳۹۴) نیز بر نگرش و بینش معلمان نسبت به درس پژوهی تأکید دارند، می‌بایست انگیزش درونی معلم را مورد هدف قرار داد که آن هم جز با فرصت بیشتر به او برای تصمیم‌سازی و درگیر کردنش به عنوان برنامه‌ریز، نه مجری صرف مهیا نمی‌شود. چالش مربوط به تشکیل گروه درس پژوهی در هیچ پژوهشی گزارش نشده است اما یکی از یافته‌های پژوهش حاضر است. این امر به آن علت است که هیچ یک از پژوهش‌های انجام شده در ایران، توسط معلم شرکت‌کننده در گروه درس پژوهی انجام نشده است که از نزدیک مسائل را بشکافد.

در حین درس پژوهی نیز چالش‌هایی نظیر انتخاب مسئله، اجرای درس و جمع‌آوری داده‌ها و نقد و بررسی تدریس از یافته‌ها حاصل شد. انتخاب مسئله، توسط لوئیس (۲۰۰۲)، چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) و لوئیس (۲۰۰۶) نیز در آمریکا طرح شده است. به نظر می‌رسد معلمان آمریکایی نیز فقط درس‌های خاصی را برای درس پژوهی مهم می‌دانند که عمدتاً ریاضی است. یولند و موسفولد (۲۰۱۵) هم این امر را در اروپا گزارش کرده‌اند که حتی موضوع انتخاب شده توسط معلمان، مسئله نیست؛ فقط موضوع است و معمولاً با تمرکز بر ریاضی. همچنین برخی از مقوله‌های چالش اجرای درس و جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش‌های دیگر همخوان است. در مورد مشکل زمان شرکت در درس پژوهی، لی (۲۰۰۷) هم این مسئله را در درس پژوهی هنگ کنگ مطرح می‌کند که معمولاً معلمان مجبورند خارج از زمان مدرسه این کار را انجام دهند. در آمریکا نیز امر توسط چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) تأکید شده است. این امر شاید از آن روست که در ژاپن درس پژوهی بخشی از فرایند آموزشی مدرسه است اما در کشورهای دیگر، هنوز فرهنگ نشده است. اما بخش دیگر مقوله‌های این چالش، مانند تصنعی بودن تدریس و عدم مشارکت معلمان در فرایند جمع‌آوری داده‌ها توسط اعضا گزارش نشده است که باز هم دلیل آن شاید عدم درگیری نزدیک و انجام پژوهش کیفی در ایران در این خصوص بوده است. در خصوص نقد و بررسی تدریس، سرکارآرانی (۱۳۹۴) نیز بر این امر تأکید دارد، البته نکته قابل ذکر آن است که یافته‌های پژوهش حاضر، بر خلاف پژوهش چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) نشانی از عدم تمایل معلمان برای بازکردن در کلاس به روی همکارشان را حاصل نکرد اما از طرفی یافته دیگر چاکشی و فرناندز (۲۰۰۴) که معلمان آمریکایی از سر حفظ ادب، بازخوردهای سطحی ارائه می‌دهند، می‌تواند دلیل سکوت برخی از معلمان گروه درس پژوهی نیز باشد. بخش دیگر این سکوت هم می‌توان به عدم تعهد آنان به مسئله ربط داد که احمدی و سلیمانی (۱۳۹۶) اشاره کرده‌اند. در خصوص چالش‌های بعد از اجرای درس پژوهی، یعنی ارزیابی درس پژوهی، انتشار نتایج و جشنواره باید گفت چنین مسائلی در پژوهش‌های خارجی کمتر معرفی شده است، اما در ایران، محمدجانی و محمدجانی (۱۳۹۴) و بصیری، ملکی و چنانی (۱۳۹۵)

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

به آن تأکید داشته‌اند که به نظر یک چالش بومی است و بسته به نوع اجرای جشنواره‌ای درس پژوهی است.

با مطالعه مبانی نظری پژوهش و بررسی و تحلیل داده‌ها مدلی برای درس پژوهی جهت برطرف شدن چالش‌ها پیشنهاد می‌گردد.

الف. مرحله اول فعالیت قبل از درس پژوهی

- درس پژوهی برنامه رسمی مدارس

اولین گام برای این مدل را می‌توان تبدیل درس پژوهی به برنامه رسمی مدارس دانست. در حالی که در حال حاضر درس پژوهی به صورت بخشنامه‌ای است. برای درس پژوهی باید در برنامه زمانبندی تدریس معلمان جایی باز شود تا معلمان در ساعات تعیین شده در هفته، با خیالی آسوده به انجام درس پژوهی مبادرت ورزند. مدیران مدارس باید جهت انجام درس پژوهی معلمان زمانی را در طول هفته در برنامه‌ریزی کلاسی بگنجانند (به عنوان مثال دو ساعت در هفته انجام فعالیت‌های درس پژوهی برای معلم). هنگامی که درس پژوهی تبدیل به یک برنامه درسی برای معلمان می‌گردد، باید انتظار انجام درس پژوهی را در همه طول سال تحصیلی از معلمان داشت، زیرا معلمان در زمان‌های مختلف سال تحصیلی با مسئله و مشکلات متعددی مواجه خواهند شد.

درس پژوهی نیازی به تعیین زمان از طریق بخشنامه ندارد، شروع و پایان درس پژوهی مصادف است با شروع و پایان یادگیری دانش‌آموزان است. معلمان نه ماه زمان در اختیار دارند تا یک درس پژوهی مفید را برای بهبود یادگیری دانش‌آموزان و توسعه حرفه‌ای خود انجام دهند.

- افزایش دانش معلمان

برای اجرای برنامه‌های آموزش و پرورش، نیروی انسانی نقش محوری دارد، بنابراین باید نیروهای انسانی با کیفیتی مناسب برنامه در نظر گرفته شود. نیروی انسانی مجری برنامه از سویی باید دانش و مهارت کافی را داشته باشد و از سویی باید نگرشی مثبت نسبت به برنامه داشته باشد. معلمان باید توسط مدرسان اهل فن در زمینه درس پژوهی، دوره‌های لازم را برای افزایش اطلاعات در زمینه، تعریف صحیحی از درس پژوهی،

تاریخچه درس‌پژوهی و اهداف درس‌پژوهی ببینند. در صورتی که مدرسان کلاس و کارگاه‌های آموزشی اهل فن و کنشگر درس‌پژوهی نباشند، معلمان از اهداف اصلی درس‌پژوهی دور می‌شوند و اهداف مالی و مادی را جایگزین آن می‌کنند. مدیران مدارس باید در مدارس جزوه، بروشور و مطالب خواندنی جذاب در رابطه با درس‌پژوهی در اختیار معلمان خود قرار بدهند و معلمان را تشویق به مطالعه نمایند. پس دومین گام برای این مدل را می‌توان افزایش دانش معلمان در زمینه درس‌پژوهی دانست.

ب. مرحله دوم اقدامات حین درس‌پژوهی

- تعیین مسئله چالش‌برانگیز توسط هر معلم

هر معلمی با مسائل چالش‌برانگیز مختلفی در طول سال تحصیلی مواجهه است، لذا هر معلمی می‌تواند مسئله چالش‌برانگیز خود را مطرح کند و گروه متخصص را برای برطرف شدن مشکلات خود تعیین کند. پس یکی از توانمندی‌های معلم که باید سعی کرد در او توسعه یابد، مسئله‌یابی است.

- تشکیل گروه بعد از یافتن مسئله توسط معلم

تعیین نوع گروه، بستگی به تعیین مسئله چالش‌برانگیز دارد. جمعی از معلمان باید یک مسئله در تدریس خود را احساس کنند و بعد در گروه سعی در حل آن داشته باشند. در حال حاضر تشکیل گروه قبل از داشتن مسئله توسط اعضای گروه انجام می‌شود.

در درس‌پژوهی نباید تعیین نقش از قبل صورت بگیرد. همه اعضا به صورت چرخشی می‌توانند تمام نقش‌ها را بر عهده بگیرند و هر عضوی باید نقش‌های مجری، تعیین مسئله، برنامه‌ریزی درسی، نقد و بررسی را داشته باشد. در حالی که در حال حاضر، تمام این نقش‌ها توسط افراد مختلف و به طور مجزا انجام می‌شود.

- تدریس در شرایط واقعی

تدریس باید در کلاس طبیعی معلم صورت بگیرد؛ با همان تعداد دانش‌آموزان کلاس، نه با دانش‌آموزان انتخابی. استفاده از وسایل صوتی و تصویری هنگام تدریس باعث می‌شود به جوانبی از تدریس و کلاس پی‌بردد که در حالت مشاهده نمی‌توان به تمام

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

جوانب آن پی برد. در حال حاضر استفاده از فیلمبرداری اجباری است که بایستی به اختیار خود گروه‌ها گذاشت شود که فیلمبرداری داشته باشند و یا مشاهده از تدریس درس پژوهی. فیلمبرداری فقط یک ابزار است و نه یک هدایت کننده و مقصد.

- تمرین درس پژوهی در جایی که دانش‌آموز نباشد.

یک مجری می‌تواند یک موضوع را چندین بار تدریس کند، اما نه در حضور دانش‌آموزان؛ بلکه برای خود و برطرف شدن اشکالات تدریس خود، در زمان اوقات فراغت معلم، این تمرین‌ها می‌تواند صورت پذیرد. در حال حاضر، یک درس چندین بار برای گروهی از دانش‌آموزان تدریس می‌شود.

- خود انتقادی معلم و درخواست انتقاد از اعضای داخلی و خارجی گروه

بعد از تدریس ابتدا مجری تدریس خود را نقد می‌کند و بعد از بقیه ناظران (چه داخل اعضا و چه خارج از اعضا). مجری درخواست می‌کند تا سایرین نظرات خود را در مورد نحوه تدریس چه کتبی و چه شفاهی ابراز کنند. اگر تدریس نیاز به تغییرات اساسی داشت مجری مجدد تدریس می‌کند.

- تدوین گزارش درس پژوهی به شکلی که قابل بهره برداری برای معلمان باشد

هر گروهی جهت این که دیگران بتوانند از روند فعالیت‌های آن‌ها مطلع شوند و به عنوان یک تجربه ماندگار باقی بماند؛ بهتر است به تدوین گزارش فعالیت‌های خود که به دو صورت کتبی و صوتی یا تصویری بپردازد. مطالب کتبی به صورت خلاصه گزارش داده می‌شود. زیرا فیلم تدریس خود بهترین گویای فعالیت‌های انجام شده است. برای اینکه اعضا بتوانند نتایج کار خود را در اختیار دیگران قرار دهند، بهتر است جمع آوری یک مجموعه (متنی، صوتی و تصویری) به سلیقه و انتخاب اعضا باشد؛ این امر منجر به ایجاد خلاقیت در معلمان می‌گردد. در حال حاضر، گزارشی شبیه به پایان نامه از افراد درخواست می‌شود که موجب نگارش مطالب بی ارتباط می‌شود.

ج. مرحله سوم اقدامات بعد از درس پژوهی

- بازبینی درس پژوهی توسط افراد متخصص

داوری طرح‌های درس‌پژوهی در یک زمانی که از قبل توسط مدیر مشخص شده (به طور مثال پایان هر ترم تحصیلی یا پایان هرماه) توسط افراد متخصص مانند سرگروه هر ماده‌دستی، معلمان با تجربه و مدرسان دانشگاه صورت پذیرد. در ملاک‌های بازمینی باید هم فعالیت‌های معلم و هم میزان یادگیری دانش‌آموزان در نظر گرفته شود.

- انتشار نتایج درس‌پژوهی

هر تیمی ممکن است با شیوه‌های گوناگونی دستاوردهای خود را تدوین و تنظیم نماید؛ اینکه خلاصه فعالیت‌های انجام شده به شکل کتابچه‌ای که توضیحات تفصیلی فعالیت‌ها در آن باشد یا بروشور یا تعداد صفحات و صحافی کردن نباید جزو قانون درس‌پژوهی باشد.

بهتر است مجموعه درس‌پژوهی یک مدرسه در یک کتابچه جهت استفاده سایر مدارس و معلمان تدوین گردد. در هر مدرسه باید یک مکان جهت نگهداری طرح‌های درس‌پژوهی (گزارشات کتبی و فیلم‌ها) مدرسه باشد تا سایر معلمان و بازدیدکنندگان بتوانند به طرح‌ها در هر زمانی دسترسی داشته باشند.

- جشنواره درس‌پژوهی

دو نوع جشنواره می‌توان برگزار کرد. ابتدا جشنواره درون مدرسه‌ای برای طرح‌های برتر، داخل مدرسه برگزار گردد تا همه طرح‌های معلمان داخل مدرسه مورد بازدید تمامی مدارس قرار بگیرد؛ در مرحله بعد جشنواره استانی که همه طرح‌های منتخب مدارس در استان برای مدارس خارج از شهرستان‌ها معرفی گردد. بهتر است برای طرح‌های برتر گزینش‌های پژوهشی (پژوهانه) در نظر گرفته شود. گروه‌هایی که رتبه استانی کسب کرده‌اند به عنوان داوران و مشاوران درس‌پژوهی معرفی گردند که این کار باعث افزایش انگیزه معلمان می‌شود.

افزایش انگیزه معلمان

گروه درس‌پژوهی اهمیت ارتباط با دیگران درباره کارشان را به خوبی می‌دانند. اغلب بدین وسیله به دنبال حمایت هستند. برای این که چرخه درس‌پژوهی ادامه داشته باشد،

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...
باید توسط مدیران، مسئولین و والدین دانش‌آموزان حمایت گردد. جهت افزایش انگیزه
معلمان می‌توان از روش‌های زیر استفاده کرد:

۱. حمایت مدیران از درس پژوهی:

مدیر شخصی کلیدی است که می‌تواند تفاوتی را در موفقیت یا شکست درس پژوهی
ایجاد کند. مدیران باید راهبردهایی را برای ایجاد علاقه در بین معلمان نسبت به درس
پژوهی ایجاد کنند.

۲. حمایت‌های بیرونی:

منظور از حمایت‌های بیرونی، حمایت‌هایی است که از طریق والدین، افراد متخصص و
مشاوران در زمینه درس پژوهی صورت می‌گیرد. همچنین دسترسی به منابع از جمله
تحقیق و اطلاعاتی است که در زمینه درس پژوهی گزارش می‌دهند.

منابع

- استیگلر، جیمز؛ هببرت، جیمز (۱۳۸۳)، شکاف آموزشی: بهترین ایده‌ها از
معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس، ترجمه محمدرضا سرکارآرانی و
محمدرضا مقدم، انتشارات مدرسه، چاپ اول.
- ایوبیان، مرتضی (۱۳۸۵)، جای خالی مطالعه تدریسی، رشد آموزش ریاضی،
ش ۸۵: ۱۹-۹.
- بصیری، ایرج؛ ملکی، شیما و چنانی، خدیجه (۱۳۹۵)، نقش جشنواره‌های
درس پژوهی در توسعه حرفه‌ای معلمان، همایش توسعه حرفه‌ای معلمان.
- حبیب زاده، عباس (۱۳۹۳)، اثربخشی درس پژوهی بر خودکارآمدی تصویری
معلمان، مجله دستاوردهای روانشناختی، دوره ۴، ش ۲: ۱۶۸-۱۴۵.
- حوریزاده، بهمن (۱۳۸۸)، درس پژوهی: پژوهش مشارکتی کارکنان مدرسه،
انتشارات لوح زرین، چاپ اول، ۱۳۸۸.

- حوریزاد، بهمن (۱۳۸۹)، بررسی تأثیر درس پژوهی خلاقیت محور بر توسعه توانمندی‌های حرفه‌ای معلمان و یادگیری رفتار خلاق معلمان و دانش‌آموزان، فصلنامه فرهنگ مشاوره، ش ۱: ۹۲-۷۵.
- خاکباز، عظیمه سادات (۱۳۸۶)، پیامدهای استفاده از درس پژوهی در توسعه حرفه‌ای معلمان ریاضی دوره راهنمایی تحصیلی ناحیه ۲ کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- سرکارآرانی، محمدرضا (۱۳۷۸)، پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس، فصلنامه تعلیم و تربیت، ش ۵۹: ۷۶-۶۱.
- سرکارآرانی، محمدرضا (۱۳۹۴)، درس پژوهی ایده ای جهانی برای بهسازی آموزش و غنی سازی یادگیری، انتشارات مرآت، چاپ چهارم.
- سلیمانی، اسماعیل؛ احمدی، حسن (۱۳۹۶)، شناسایی موارد موجود برای موانع درس پژوهی: مطالعه موردی مدارس ابتدایی آموزش و پرورش شهر اردبیل، فصلنامه علمی پژوهشی تدریس پژوهی، س ۵، ش ۱: ۸۸-۶۶.
- عرفانی، نصراله؛ شبیری، سید محمد؛ صحابت انور، سعید و مشایخی پور، مصطفی (۱۳۹۵)، اثربخشی دوره‌های آموزش درس پژوهی بر دانش و مهارت تدریس معلمان دوره ابتدایی، فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ش ۴۸: ۲۰۰-۱۹۱.
- قنبری، مهدی (۱۳۹۷)، درس پژوهی در نگاه معلمان تک پایه و چند پایه: یک پژوهش ترکیبی، نشریه مطالعات آموزشی، س ۶، ش ۱: ۴۰-۲۵.
- کرمی، زهره؛ معروفی، یحیی (۱۳۹۳)، درس پژوهی، رویکردی نوین در توسعه حرفه‌ای معلمان، مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران، دوره ۲۲، ش ۱: ۶۶-۳۹.
- محمد جانی، ابراهیم؛ محمد جانی، اسمعیل (۱۳۹۴)، شناسایی موانع اجرای طرح درس پژوهی و ارائه راهکارهای اجرایی آن در مدارس، اولین همایش ملی مدیریت، علوم تربیتی، روانشناسی و مطالعات آموزش و پرورش.

بررسی تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر باورهای معرفت‌شناسی...

- محمدی، مهدی؛ مرزوقی، رحمت‌الله؛ ترک زاده، جعفر؛ بختیاری، ابوالفضل و فلاحی، عبدالخالق (۱۳۹۵)، چارچوب بهسازی حرفه‌ای معلمان مبتنی بر درس پژوهی: یک مطالعه موردی کیفی، فصلنامه تدریس پژوهی، دوره ۴، ش ۳: ۹۹-۱۲۸.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۷۹)، بازانندیشی فرآیند یاددهی-یادگیری و تربیت معلم، انتشارات مدرسه، چاپ اول.
- نامداری پژمان، مهدی؛ قنبریان، پروین؛ قنبری، سیروس و بصیری، ایرج (۱۳۹۶)، اثربخشی برنامه درس پژوهی بر مهارت‌های حرفه‌ای معلمان شاغل در آموزش و پرورش استثنایی همدان، دوفصلنامه رویکردهای نوین آموزشی، ش ۲۵: ۴۶-۷۴.

- Bjuland, R., & Mosvold, R (2015). Lesson study in teacher education: Learning from a challenging case. *Teaching and Teacher Education*, 52, pp 83-90.

- Buczynski, S., & Hansen, C. B. (2010). Impact of professional development on teacher practice: Uncovering connections. *Teaching and Teacher Education*, 26 (3), 599-607.

- Cheung, W, M., & Yee Wong, W. (2014). Does Lesson Study work? *International Journal for Lesson and Learning Studies*, 3(2), 137-149.

- Chokshi, S., & Fernandez, C. (2004). Challenges to Importing Japanese Lesson Study: Concerns, Misconceptions, and Nuances. *Phi Delta Kappa*, 38(7), 520-525.

- Fernandez, C., & Yoshida, M. (2004). *Lesson Study: A Japanese Approach to Improving Mathematics Teaching and Learning*. Lawrence Erlbaum Associates (LEA), Publishers. London.

- Lewis, C. (2002). Does Lesson Study Have a Future in the United States? *Nagoya Journal of Education and Human Development*, 1(1), 1-23.

- Lewis, C. (2006). Lesson Study in North America: Progress and Challenges. *Phi Delta Kappan*, 88(4), 273-281.

- Lee, J, F.K. (2008). A Hong Kong case of lesson study—Benefits and concerns Department of English, *Teaching and Teacher Education*, 24(5), 1115-1124.

- Lewis, C.C., Perry, R., & Murata, A. (2006). How Should Research Contribute to Instructional Improvement? The Case of Lesson Study. *Educational Researcher*, 35(3), pp. 3-14.
- Lewis, C. C., & Hurd, J. (2011). *Lesson Study, Step by Step*. Heinemann Publication.
- Northwest Eisenhower Regional Consortium for Mathematics and Science. (2001). Northwest Regional Educational Laboratory (NWREL), *Lesson Study: Teachers Learning Together*, 2(2).
- Richardson, J. (2004). *Lesson Study: Teachers Learn How to Improve Instruction*. *Tools for Schools*, 7(4), 1-6.
- Sarkar Arani, M. (2006). *Transnational Learning: The Integration of Jugyou Kenkyuu into Iranian Teacher Training*. In M. Matoba, K. Krawford. , & M.R.
- Sarkar Arani (Eds), *Lesson Study: International Perspectives on Policy and Practice* (pp.37-75), China: Educational Science Publishing House.

پیوست - سؤال‌های مصاحبه

درس پژوهی چیست؟

چگونه اولین بار با درس پژوهی آشنا شده اید؟

چه منابعی در خصوص درس پژوهی دیده‌اید؟

آیا تا به حال در درس پژوهی شرکت کرده اید؟

با چه انگیزه‌ای در درس پژوهی شرکت می‌کنید؟

اگر در درس پژوهی شرکت نکنید چه اتفاقی می‌افتد؟

چطور گروه درس پژوهی را تشکیل می‌دهید؟

چطور مسئولیت‌ها را مدیریت می‌کنید؟

مدیر و معاون هم جزء اعضا هستند؟ چه فعالیتی دارند؟

نقش همه اعضا برابر است؟ چطور؟

چگونه مسئله درس پژوهی را انتخاب کردید؟

طرح درس را چگونه تدوین کردید؟

همه اعضا در تدوین طرح درس سهم یکسانی داشتند؟

برچه اساسی تدریس را انجام دادید؟

چند بار تدریس رو انجام می‌دهید؟ چرا؟

فیلمبرداری می‌کنید؟ چرا؟

چگونه دانش‌آموزان را برای درس پژوهی انتخاب کردید؟

دانش‌آموزانی که در درس پژوهی مشارکت ندارند کجا هستند؟

درس پژوهی خارج از زمان موظفی معلمان انجام می‌شود؟

به نظر شما تدریس‌ها واقعی است؟

در نقد و بررسی تدریس چه کسانی شرکت دارند؟

چه کسانی تدریس را نقد می‌کنند؟

افرادی خارج از اعضا برای نظر دادن حضور دارند؟

اعضا در تدوین گزارش مشارکت داشتند؟
بعد از اینکه گزارش را به اداره دادید چه اتفاقی می افتد؟
درس پژوهی هزینه‌هایی هم دارد؟
از ملاک‌های درس پژوهی در جشنواره اطلاع دارید؟
اگر درس پژوهی ختم به جشنواره و امتیاز نگردد آیا دوباره در درس پژوهی شرکت می‌کنید؟
درس پژوهی روی معلم یا روی دانش‌آموزان متمرکز است؟
نقش والدین در درس پژوهی چگونه است؟
از روند درس پژوهی کنونی راضی هستید؟
از درس پژوهی سایر گروه‌ها مطلع هستید؟
اداره درس پژوهی‌ها را در اختیار شما قرار می‌دهد؟
دوست دارید از درس پژوهی دیگر مطلع شوید؟
نظر شما در مورد زمان تعیین شده برای درس پژوهی چیست؟
به عنوان مجری چه مشکلاتی داشتید؟
نظر شما در مورد جشنواره‌های درس پژوهی چیست؟
به نظر شما جشنواره‌های درس پژوهی چگونه باید برگزار شود؟